

KARIN WIDERBERG

Vi behöver en diskussion om könsbegreppet

*Engelskans Gender motsvarar vårt begrepp
socialt kön, till skillnad från Sex som förknippas med det
"naturliga" könet. Men Sex är också en konstruktion eftersom det är
vi som bestämmer vad som är "natur" och "icke-natur". Det är
tydligt att vi behöver en diskussion om vårt könsbegrepp.
När och hur kan vi använda ordet kön?
Eller bör vi kanske undvika det?*

Att skriva på ett "främmande språk" ger nästan alltid upphov till frustrationer. Orden och uttrycken upplevs som just "främmande", man är osäker på meningsinnehållet eller finner inte ord som passar för exakt det man vill uttrycka. Man talar faktiskt med en annan "röst"; till "andra" och om något "annat". Det blir en ny text. I detta ligger dock en anledning, inte bara till frustration, utan även till reflexion över egen och andra kulturers "diskursiva kontext". Det är en dylik reflexion rörande de engelska uttrycken för kön, som jag här vill inbjuda till. Vilka förståelser av kön ligger i dessa uttryck och vad lägger vi egentligen själva i vårt eget begrepp kön?

Två "teman" står centralt i denna reflexion. För det första, könsbegreppets abstraktionsnivå och för det andra, kulturdominerade meningsförståelser.

Könsbegreppets abstraktionsnivå

Forskardiskursen har länge föregått över (visa) landsgränser med begrepp abstraherade till en nivå över "den lokala meningsförståelsen" för att vi "alla" ska kunna "läsa in oss i texten". Men vem och vad slags läsning inbjuds och inbjuder vi därmed till? En stor del av dagens "internationella" (läs amerikanska) feministiska diskussion handlar om betydelsen av "positionering". Vi ska inte eftersträva universalistiska kunskapsanspråk, då dylika innebär ett "styrningsperspektiv" (dvs vi ser och förstår världen ovanifrån, utifrån styrarnas

perspektiv) i vilket skillnader blir till något samtidigt både problematiskt och oviktigt, något som ska bort. Som feminister bör vi istället utgå ifrån lokala positioner och anamma lokala kunskapsanspråk för vilka vi kan stå till svars och ta ansvar för. Och utifrån dessa positioner kan vi sedan gå in i en solidarisk och fruktbar kritisk dialog med de som företräder andra lokala positioner (Harraway 1991). Dylik positionering är, enligt Harraway (Harraway 1991), den bästa garantin för en kritisk och tolkande syn på kunskap och sålunda den bästa medicinen mot falska universalistiska kunskapsanspråk. I det perspektivet bör vi förhålla oss kritiskt mot begrepp som abstraherar på ett sådant sätt - och alltså ej mot abstrahering i sig - att de osynliggör de lokala positioner de bygger på. Dorothy Smith använder begreppet "objektifiering" för abstraktioner som osynliggör sociala relationer och dess "utövare" eller "agenter" (Smith 1991). Objektifierande begrepp placerar oss som läsare i ett styrningsperspektiv, menar hon. Texter upprättar relationer - mellan läsaren och det som behandlas - och kan sålunda positionera oss i ett ovanifrån perspektiv. Är eller används kön som ett dylikt objektifierande begrepp? Hur kan vi positionera och förmedla kön som lokal position? Och vilka konsekvenser skulle det få för vår förståelse av kön?

Att det dominerande forskarspråket i vår del av världen och i den diskurs vi vanligtvis deltar i är amerikanska (vi brukar tala om anglosaxiska men det osynliggör den amerikanska dis-

kursens dominans), innebär vidare att det är en bestämd kulturs diskurs vi skriver in oss i. Ju mer främmande den amerikanska diskursen framstår, desto mer artikluerad blir antagligen debatten om begrepps innebörd vid översättning. I alla fall är det fransyskorna, och inte vi, som uttalat stretar emot i "gender-köret". Och det var ett föredrag härom, av Rosi Braidotti (Braidotti 1992) som fick mig att försöka reda ut trådarna.

Sex och gender – dualismen går igen

Den språkliga motsvarigheten till Gender på andra europeiska språk är Geschlecht (tyska), Genre (franska), Género (spanska) och Genus (skandinaviska). Roten i de engelska, franska och spanska orden är det latinska verbet generare och stammen gener – vilket betyder ras eller klass/slag/typ. En föråldrad betydning av "to gender" betyder att kopulera. Som substantiv refererar det till klass/typ/slag och till grammatiska och litterära sammanhang (för en mer fyllig genomgång av begreppets historia, se Harraway 1991).

Idag används begreppet på engelska/amerikanska med en innebörd motsvarande vårt begrepp socialt kön. Feminister har sålunda erövrat begreppet och gett det en ny innebörd för att markera att "man är inte född till kvinna" (Simone de Beauvoir). Det är sålunda ett begrepp som används för att bekämpa "naturaliseringen" av könsskillnader i olika sammanhang. Gender står idag sålunda för socialt konstruerat kön.

Detta innebär dock samtidigt att man upprättar en skillnad mellan Sex – vilket står både för biologiskt kön och sexualitet (vilket jag ska återkomma till) – och Gender. Och där Gender kommer att stå för det "onaturliga", dvs det socialt konstruerade och Sex för det "naturliga" i könet. Att Sex därmed blir lika mycket en social konstruktion som Gender – vi bestämmer ju vad som är "natur" och "icke-natur" – osynliggöres härmed. Men i likhet med andra dikotomier och dualismer som idag (MacKinnon som kritiserade dikotomin sex – gender redan 1982, var länge en ensam svala) är föremål för en kritisk diskussion inom feminismen har turen nu också kommit till dessa parhästar. Vad Sex och Gender uttrycker är en relation mellan något vars innehåll är socialt konstruerat (och därmed något som varierar till sitt innehåll) och som blir till just i denna relation.

Vi ger dem följaktligen innehåll genom att sätta upp dem mot varandra. Det ena begreppet ger mening och innehåll åt det andra. Gender säger egentligen mer om vad Sex är och inte är än vad det säger om sig själv, och vice versa. I likhet med begreppsparet kvinnlighet och manlighet kan Sex och Gender användas för att beskriva vad kön göres till men inte som analytiska begrepp för vad kön är.

Idag när kropp och sexualitet återigen står på den feministiska dagsordningen, och då som sociala konstruktioner, framstår dikotomin Sex – Gender som i högsta grad problematisk. Det är historier om sammanhangen mellan biologiskt kön, sexualitet och socialt kön vi behöver skriva, kritisera och dekonstruera. Den bortdefiniering, av det ena från det andra, som denna dikotomi implicerar, är just det som bör sättas i fokus. En bortdefiniering av något vars innehåll vi dessutom är osäkra på – och givetvis då också på vilken sida i detta begreppspar det hör hemma.

Medan Genderbegreppet idag definieras och ges innehåll, förbigås Sex med tystnad – vilket är "naturligt" mot bakgrund av att det definieras som "natur". Sex är dock ett minst lika problematiskt begrepp som Gender. Sex används både för biologiskt kön; biologisk könsidentitet (kvinna eller man) och könsdel (hennes och hans kön) och sexualitet. Och sammanhangen dem emellan väcker frågor om sammanhangen mellan Sex och Gender. Kanske är Sexualitet det "redskap" som är bäst ägnat att bryta ned den dualism mellan biologiskt och socialt kön, dvs natur och kultur, som idag ligger inbakat i Sex och Gender. För Sexualitet handlar både om natur och kultur och om kön som historier om skillnader i dessa avseenden. Och det är också i begreppet Sex som franska feminister tagit sin utgångspunkt i bestämningen av kön, vilket de översätter med Sexual Difference och ej Gender. En definition och förståelse av kön jag strax ska återkomma till.

Kan man då använda begreppet Gender utan att skriva in sig i denna dualistiska förståelse av kön? Om man är kritisk mot de gränsdragningar som begreppsparet Sex – Gender ger upphov till, kan man kanske t ex;

1. Tillgripa "gender-footnoting" (Braidotti 1992). Man definierar fortlöpande den innebörd man lägger i begreppet Gender. Tungt men intressant och definitivt synliggörande.
2. Använda Sex och Gender alltefter samman-

hang och tyngdpunkt, givetvis kombinerat med "Sex and Gender-footnoting". Olika begrepp kan sålunda användas i samma artikel, i olika artiklar i samma bok osv, för att synliggöra att det handlar om olika förståelser av kön.

3. Försöka omdefiniera begreppet så att det inkluderar de förståelser av kön som ligger i begreppet Sex. Joan Scott, Teresa de Lauretis och Judith Butler är exempel på feminister som alla arbetar med att ge Gender ett nytt meningsinnehåll som inte bygger på dualismen Sex - Gender. Samtidigt kan man dock fråga sig om tiden inte vore mogen för att återvända till begreppet Sex, "återövrva" det och ge det ett nytt innehåll. Och lägga Gender på och i Sex, istället för tvärtom. Sex har helt andra konnotationer än Gender.

4. Undvika begreppet. Kanske är Gender ett utav de objektifierande begrepp vi bör undvika. Ett begrepp som säger allt och inget och som osynliggör att det handlar om kvinnor och män, kvinnlighet och manlighet, om skillnad, assymetri och makt. Det är för att begreppet Gender har dessa politiska konnotationer, som en del feminister har tagit avstånd från det. De framhäver betydelsen av att vår röst kommer någonstans ifrån, att vi talar utifrån våra lokala positioner som man och kvinna. I det perspektivet är vår kvinnokropp vår situation i världen. På franska kan "le genre" t o m användas med referens till hela mänskligheten ("le genre humain"). Inte konstigt att franska feminister värjer sig mot Gender-begreppet! Men är begreppet Sexual Difference ett alternativ för oss?

Sexual Difference – i skillnadens grepp

Då man läser arbeten av Julia Kristeva, Hélène Cixous och Luce Irigaray slås man av att de nästan aldrig använder begreppet kön. De skriver om sexualitet, kvinnlighet, kropp mm men inte om kön i sig även om det naturligtvis är det som det handlar om. Rosi Braidotti (1992) argumenterar för att begreppet Sexual Difference passar bättre än begreppet Gender för de förståelser av kön man är upptagen av och arbetar med bland "kontinentala feminister" (i sig kanske ett imperialistiskt uttryck för en feministisk riktning på kontinenten). Det tycks i alla fall stämma för Irigaray och Cixous.

Irigaray och Cixous "positionerar" sig, Cixous genom "écriture feminine", att skriva som

kvinnor, inte om kvinna. Och Irigaray genom att ta utgångspunkt i kvinnokroppen, både som något reellt och som något metaforiskt för kvinnlig lust och kreativitet. Båda kan de sägas vara upptagna av att skriva in kvinna som "an-other other". Irigaray gör det genom att "mima" tidigare historier och arbeta sig igenom dem inifrån. En dekonstruktion med syfte att visa vägen för "an-other other" än vad den falliska symboliska ordningen kan vidkännas.

Det är helt klart att Cixous och Irigaray inte bygger på de gränser som begreppen Sex och Gender implicerar. Båda tar utgångspunkt i kroppen men på olika sätt. För mig framstår Cixous´ perspektiv som "kroppen är vår situation i världen" – d v s vi skriver genom kroppen och sålunda också genom de erfarenheter vi förvärvat. Om att skriva som kvinna endast anspelade härpå vore det ej särskilt märkvärdigt eller kontroversiellt. Det kvinnliga i skapande sammanhang är dock, enligt Cixous, ej något som är (direkt?) kopplat till biologiskt kön. Det finns hos både kvinnliga och manliga konstnärer. Det kvinnliga anspelar här på det som befinner sig utanför den symboliska ordningen men som – på något märkligt vis – ändå kan komma till uttryck. Kanske skulle man kunna hävda att Cixous i detta avseende "mimar", det kvinnliga ersätter här det manliga när det gäller kreativitet. Föreställningar om det kvinnliga som det som ligger utanför kulturen – som något farligt och störande – och som kulturen är ett svar på går sålunda igen både hos de franska feministerna och i de traditionella, patriarkala historierna som ska dekonstrueras. Kopplingen mellan det kvinnliga och kvinnor i Cixous´ arbeten förblir för mig både mystisk och problematisk.

Irigaray tar utgångspunkt könsorgan – vilka definieras brett och otraditionellt – då hon diskuterar sexualitet och kreativitet. Hon har därför också tolkats som biologisk essentialist, vilket jag dock menar är en tolkning som göres just utifrån den dualistiska förståelse av kön som Sex och Gender kan ge upphov till.

Av ovanstående torde det vara klart att Sexual Difference signalerar en förståelse av kön där biologi, sexualitet och kvinnlighet – manlighet hänger ihop. Sexual står sålunda både för sexualitet, biologiskt kön och könsorgan. Men det signalerar, åtminstone för mig som "främling", även något annat.

Det är ett begrepp som tar utgångspunkt i skillnad. Rosi Braidotti argumenterar för att

skillnad är ett begrepp som knyter ihop ras, klass, etnicitet och kön. Det är den symboliska och faktiska organiseringen efter skillnad som går igen i "vår" historia (i filosofi, politik mm). Härigenom blir skillnad ett politiskt begrepp. Därför, menar hon, bör vi undergräva det som begrepp inifrån och lösa upp den dualistiska förståelsen av kön som skillnad. "Mima", på jakt efter "an-other difference"? Braidotti (Braidotti 1992) talar om tre olika analysnivåer när det gäller feministers behandling av skillnad. Nivåer som tidsmässigt följt på varandra i den feministiska diskussionen.

1. Skillnad från (män) = mindre värd (t ex Simone de Beauvoir). Kritik av universalism står i fokus.

2. Skillnad mellan kvinnor. Kvinnan som "den andra" contra verkliga kvinnor. Kunskapens sociala positionering (situated, local knowledge) står i fokus.

3. Skillnad inom varje kvinna (identitet och subjektivitet, konstruktion av jaget). Kunskapens symboliska och subjektiva positionering står i fokus.

Vajje ny nivå inkluderar och bygger på den tidigare. Och de ska följaktligen ej förstås så att man lämnat "arbetsuppgifterna" från tidigare nivåer bakom sig, utan att nya tillkommit som gör att man ser de tidigare arbetsuppgifterna i ett nytt ljus.

Skillnad står idag sålunda både för skillnader mellan oss kvinnor och skillnader inom var och en av oss. Skillnad efter kön, så som den framställs i den falliska symboliska ordningen, osynliggör andra skillnader – också skillnader mellan verkliga kvinnor – och skapar sålunda fiktionen om kvinnlighet och manlighet, som en dualistisk realitet. Genom att gå in i diskursen om skillnad kan denna brytas ned och öppna upp för skillnader längs andra dimensioner. Så tolkar jag detta projekt som alltså syftar till att bryta ner vår förståelse av kön som skillnad, för att öppna upp för "an-other" sätt att vara olik på. Ett angreppssätt med syfte att skapa ett nytt sätt att se och nya förebilder, på vägen i utvecklandet av kvinnlig subjektivitet. Och sålunda en vägran att reproducera en förståelse av kvinnor som "den andra" i förhållande till män. Detta innebär att män inte är så upptagen av jämförelser med män utan i att utforska kvinnlig subjektivitet på "egna premisser". Med andra ord, utan att förstå kvinnlig subjektivitet i ett könsperspektiv där skillnad mellan könen är själva axeln.

Det är dock ett projekt som kräver att man håller tungan rätt i mun. Skillnad används idag av de flesta forskare, även kvinnoforskare, med en annan innebörd. Kanske "difference-footnoting" även här är lösningen?

Var hör vi hemma?

När jag tänker på den norska och svenska kvinnoforskningen och då särskilt den samhällsvetenskapliga, som är den jag bäst känner till, så tycks det mig som om den bygger på en förståelse av kön som kan låta sig översättas med Gender. Och kanske är det också därför som kvinnoforskare i dessa länder, synbarligen utan motföreställningar, använder Gender i sina engelska utgåvor. Samtidigt är det dock en och annan som använder Gender där det definitivt ligger en förståelse av kön som ligger betydligt närmare Sexual Difference. Kanske beror vårt bruk av Gender då på att vi faktiskt inte riktigt har gjort klart för oss, inte bara vad som ligger i eller kan läggas i Gender, utan vad vi lägger i vårt eget begrepp kön. I många avseenden är det ju likt Genderbegreppet. I likhet med Gender kan det anklagas för att vara ett objektifierande begrepp, som visserligen utgår ifrån skillnad men ej assymetri och som ej "positionerar". Vidare menar jag nog att även om vårt begrepp innehåller flera förståelser av kön så har vi genom våra temaval och infallsvinklar huvudsakligen belyst "det sociala könet". Därför passar också begreppet Gender i allmänhet på vår förståelse av kön. Ett markant undantag utgör den nya generationen kvinnoforskare – och kanske ett par av oss "gamlingar" som försöker hänga med – som inspirerades främst av Cixous, Irigaray och Kristeva, arbetar med en förståelse av kön som ligger närmare begreppet Sexual Difference.

Det torde framgå av denna utläggning – det har åtminstone varit dess syfte – att var vi än placerar oss så är det dags, också här hemma, för en diskussion rörande vårt könsbegrepp. När och hur kan vi använda kön? Bör vi "fotnotta" kön fortlöpande eller kanske undvika det? Kan vi svara härpå kommer kanske svaret på vilket engelskt begrepp vi ska använda, "nästan av sig självt".

Vad som kanske inte framgår lika tydligt men som ligger implicit i de olika förståelser av kön som Sexual Difference och Gender – enligt min tolkning – signalerar, är att det handlar om

olika "forskningspolitiska projekt". Som "Sexual difference-feminist" vill man lyfta fram alla olika sätt att vara kvinna på som kan bidra till utvecklandet av en ny kvinnlig subjektivitet. Det är ett projekt som pekar framåt och som med utgångspunkt i kvinnlig lust och kreativitet försöker lägga grunden för nya vägar att gå. Som "Gender-feminist" ser man till sidan och bakåt, för att fastställa hur det ser ut här och nu. Och då blir det viktigt att fastställa vem, hur många och i vilka situationer vi har det så eller så. Ett projekt som åsyftar förändring och frigörelse genom beskrivning och förklaring av rådande förhållanden.

Jag är medveten om att jag här konstruerar en forskningspolitisk dikotomi, ja kanske t o m gör det till en dualism, som kanske ingen känner sig hemma i. Och låt oss hoppas det. I likhet med andra dikotomier och dualismer, bör den brytas ned. Vi bör eftersträva ett forskningspolitiskt program som ger utrymme för båda dessa strategier samtidigt. Dikotomisering kan dock synliggöra det val vi inte behöver ta. Det tredje alternativet har alltid varit en feministisk strategi. Not same, not other but an-other other.

Till sist. När allt detta är sagt, ska vi inte heller glömma praktiska hänsyn för val av begrepp. Gender är ett oerhört "praktiskt begrepp". Vi kan tala om "gendering processes", "engendered processes", "gender structures", osv. Vill vi byta ut Gender mot Sexual Difference blir det mycket otympligare och i vissa fall omöjligt. Men kanske är just de tillfällen då vi inte kan byta ut det, exempel på då vi inte borde använda Gender. Och kanske då inte heller begreppet kön?

Summary

In the Scandinavian languages we have only one word – "køn" – for Sex and Gender. When we write in English, we "write ourselves into" a foreign discourse, which raises questions as to the implicit understandings of Sex and Gender in their as well as in our own concepts. In this article two issues are highlighted; the level of abstraction of the Sex and Gender concept and its culturally dominated understanding of meaning. It is argued that the demand for "situated knowledge" makes the use of Sex - Gender concepts highly questionable. And that the feminist "take-over" of the Gender concept implicitly constructs, instead of deconstructs, the dichotomy of nature and culture. This is the reason why many French feminists instead use the concept of Sexual Difference. It is concluded that underneath these different understandings of Sex/Gender lies a very different view as to what the feminist research project is all about. As a "Sexual Difference-feminist" the purpose of research is to contribute to the development of female subjectivity, a project which is future oriented and where "jouissance" and creativity are starting points. As a "Gender-feminist" one looks back and to the sides, to find out what it's all about here and now, a project with the aim to contribute to change and liberation through a description and explanation of existing relations and circumstances. So far the majority of the Scandinavian social scientists have an understanding of Sex/Gender which is more in line with the later than the former feminist strategy.

Karin Widerberg
 Institutt for sosiologi
 Universitetet
 Postboks 1094 Blindern
 0317 Oslo

Litteratur

- Braidotti, Rosi (1992); *Gender and Post-Gender: The Future of an Illusion*, skriftligt föredrag på Nordisk kvinnoforskarskurs, Island juni.
 Haraway, Donna (1991); *Simians, Cyborgs, and Women*. Free Association Books, London.
 MacKinnon, Catherine A (1982, 1983); *Feminism, marxism and the State; an Agenda for Theory*, del 1 i Signs vol 7 no 3 och del 2 i Signs vol 8 no 4.
 Smith, Dorothy E (1991); *The Conceptual Practices of Power*. University of Toronto Press, Toronto.